

**PHARE SEIL PROJEKTAS
PRIE EUROPOS KOMITETO PRIE LR VYRIAUSYBES**

**LIETUVOS INTEGRACIJOS Į ES SOCIO-EKONOMINIO
POVEIKIO ANALIZĖ**

LIETUVOS MAISTO PRAMONĖ

SANTRAUKA

1. Pramonės šakos situacija
2. Klasterio analizė (Cluster analysis)
3. Pramonės atstovų nuomonė
4. ES narystės poveikis
5. Strategijos kūrimo poreikiai
6. Pramonės politika

Pramonės šakos ekspertas: Ramunė Norkutė

Projekto vadovas: Hannu Hernesniemi

1. Pramonės šakos situacija

Istorinė žemės ūkio ir maisto produktų gamybos patirtis suformavo dabartinį Lietuvos maisto pramonės konkurencingumo lygį. Ji taip pat sustiprino palankus žemės ūkio veiklai klimatas, nes maisto produktų gamintojai gali naudoti vietines žaliavas. Nebrangi darbo jėga šiame sektoriuje mažina gamybos kaštus. Transporto infrastruktūra ir palanki geografinė padėtis sudaro patogias tiekimo į vietas ir tarptautines rinkas galimybes. Be to, tarptautinės investicijos kai kuriuose maisto pramonės sektoriuose jau pagerino gamybos efektyvumą.

Tačiau maisto pramonėje yra ir nemažai neigiamų faktorių, kurie trukdo gerinti konkurencingumą. Gamybos technologijos ir įranga yra pasenę, lyginant su ES standartais ir reikalavimais. Vietos rinka yra per maža, kad suteiktų galimybes maisto produktų gamintojams pasiekti didesnę pajėgumą ir taip pagerinti gamybos efektyvumą. Be to, neturėdami ES kokybės sertifikatų, Lietuvos gamintojai negali rasti naujų rinkų Vakaruose, kurios pakeistų nestabilią Rytų rinką.

2. Klasterio analizė (Cluster analysis)

Šioje analizėje naudojamas M. Porterio modelis, kuris grupuoja ekonominę veiklą ne pagal griežtai apibrėžtas pramonės šakos ribas, bet pagal įvairias veiklos grandis, dalyvaujančias tam tikro produkto (šiuo atveju maisto produktų) gamyboje.

Analizė prasideda nuo pagrindinių maisto produkto gamybos stadijų: žemės ūkio produkcijos, jos perdirbimo, pakavimo ir paskirstymo. Šios veiklos grupės patyrė stiprų nuosmukį po Rusijos ekonominės krizės, nes maisto produktų gamintojai labai dažnai vis dar nesugeba konkuruoti Vakaruose. Kokybės sertifikatų trūkumas dėl pasenusių gamybos technologijų ir nestabilios žaliavų kokybės yra viena svarbiausių problemų, stabdančių plėtrą į Vakarų Europą.

Maisto produktų gamyba taip pat priklauso nuo pagalbinių šakų: gamybinės įrangos, pakavimo medžiagų, transporto sistemos ir infrastruktūros, marketingo ir tiekimo kanalų, švietimo ir mokslinio tyrimo įstaigų. Visoms šioms sferoms taip pat reikia plėsti ir gerinti savo veiklą.

Žiūrint į pačią rinkos struktūrą, maisto pramonė yra per daug susiskaldžiusi – didžioji dalis veikiančių firmų yra per mažos efektyviai gamybai. Visiškai priešingai atrodo kai kurie sėkmingai persitvarkę maisto produktų sektoriai (pvz. pieno produktų), kuriuose per keletą paskutinių metų vyko konsolidacijos procesai.

3. Pramonės atstovų nuomonė

Pramonės šakos atstovai ir astakingi valstybės pareigūnai¹ konkurencingumo problemas grupuoja į rinkos, technologijos, produktų kokybės ir valstybės politikos veiksnius.

Vietinė rinka yra per maža efektyviai gamybai, tačiau patekti į naujas rinkas yra brangu ir sudėtinga dėl marketingo patirties stokos. Lietuvoje investavusios tarptautinės maisto gamybos firmos taip pat dažniausiai neprisideda prie lietuviškų produktų eksporto plėtimo į Vakarus, nes jų plėtros strategija yra nukreipta į vietinę, Pabaltijo ir Rytų rinkas.

¹ Maisto pramonės politikos seminaras, 1999 gruodis.

Jau kurį laiką maisto pramonėje vyksta technologijų atnaujinimo procesas, bet daugeliui mažų įmonių investicijos į naujas gamybos technologijas yra tiesiog per brangios.

Maisto produktų gamyba kenčia ir nuo kokybės problemų. Dvi pagrindinės priežastys yra gamybos technologija ir nestabilios kokybės vietos žaliavų tiekimas. Todėl maisto produktų pramonei reikia rimto kokybės standartų ir jų priežiūros pertvarkymo.

Valstybės politika yra kritikuojama dėl per didelio dėmesio žemės ūkio sektoriui, dėl kurio nukenčia maisto produktų gamintojų poreikiai. Pramonės atstovai taip pat pasisako už didesnę vietos rinkos apsaugojimą ir eksporto paramą, kuri turėtų būti numatyta ir teikiama atskirai mažoms (socialinės programos) ir didelėms įmonėms (orientuota į eksporto skatinimą).

4. ES narystės poveikis

Galimas ES narystės poveikis maisto produktų gamybai:

- Dabartiniai Lietuvos maisto pramonės bruožai – vietinės žaliavos ir nebrangi darbo jėga – nėra ilgalaikiai:
 - ES bendra žemės ūkio politika gali pakeisti arba apriboti vietinę kai kurių žemės ūkio produktų gamybą. Be to, gaminant ES konkurencingus maisto produktus, užsienio žaliavos gali būti geresnės kokybės.
 - Darbuotojų atlyginimai taip pat turėtų ilgai didėti, kartu augant kvalifikuotų darbuotojų poreikiui.
- Todėl ilgalaikiam Lietuvos pramonės konkurencingumui pasiekti vis dar reikia strateginio pertvarkymo.
- Nors ES narystė ir atvertę naujas rinkas, norint jose konkuruoti reikia radikaliai pagerinti produktų kokybę. Tiekiant maisto produktus į ES, taip pat išaugtų marketingo ir transporto kaštai. Be to, Lietuvos gamintojams būtų sunku efektyviai konkuruoti dėl žinių apie rinkos specifika trūkumo.
- Lietuvos rinka taptų atvira ES maisto produktams, todėl vietinės konkurencijos sąlygos pasikeistų.

Maisto produktų gamintojai turėtų prisitaikyti prie ES maisto pramonės specifikos:

- ES vieningos rinkos kūrimo iniciatyva nuo 1985 metų suformavo labai konkurencingą maisto produktų gamybos sektorių. Dėl grėšiančios tarptautinės konkurencijos ES firmos išgyveno jungimosi procesą, kuris sumažino gamintojų skaičių, bet padidino kiekvieno jų gamybos apimtį.
- Daug dėmesio buvo skiriama gamybos efektyvumui ir racionaliam gamybos grandinės paskirstymui po visą ES.
- Naujų produktų kūrimas buvo grindžiamas vartotojų poreikiais ir kokybės standartais.

Pagal šiuos bruožus, Lietuvos gamintojai stipriai atsilieka nuo ES, todėl adaptacijos procesas Lietuvos pramonei turėtų dvipusį efektą: poreikį didinti gamybos apimtį ir produktų kokybę bei tokiam pertvarkymui reikalingus didelius kaštus.

5. Strategijos kūrimo poreikiai

Kaip minėta klasterio analizėje, sėkmingas ekonominės veiklos plėtojimas priklauso nuo visos susijusių gamybos procesų grandinės – nuo žemės ūkio produkcijos iki maisto produktų tiekimo galutiniam vartotojui.

ES vieningos rinkos programa irgi yra pagrįsta panašiu požiūriu, todėl apimami visos maisto produktų gamybos grandinės kritiniai elementai. Svarbiausi iš jų yra tarptautiniai maisto saugumo, higienos standartai, gamybos ir pakavimo metodai, gamtos apsaugos problemos ir t.t. Norint prisijungti prie vieningos rinkos, šiems elementams reikia skirti ne mažiau dėmesio negu žemės ūkio standartų suvienodinimui.

Kitas vieningos rinkos programos tikslas, vienodinant maisto produktų gamybos standartus, – skatinti rinkos konkurenciją. Tai reiškia, kad maisto gamintojai turi būti ekonomiškai savarankiški. Priešingai ES žemės ūkiui, kuris, norint užtikrinti stabilias žemės ūkio gamintojų pajamas, yra stipriai reguliuojamas, maisto gamyba yra labai konkurencinga pramonės šaka, kurioje sėkmę lemia kiekvieno rinkos dalyvio noras gerinti savo veiklos kokybę ir efektyvumą. Klausimas, aktualus Lietuvos maisto produktų gamintojams: ar jie gali pasiekti reikiamą konkurencingumo lygį savo pačių pastangomis, ar jiems reikalinga bent vienkartinė (jeigu ne nuolatinė) valstybės parama?

Lietuvos maisto pramonės sektoriaus persitvarkymo per trumpą laiką sėkmė atrodo abejotina, palyginus su ES pokyčių bruožais per paskutinius porą dešimtmečių – įmonių jungimusi ir didėjančiomis gamybos apimtims. Tokie pokyčiai natūraliai padėjo perėti prie gamybos efektyvumo, produktų kokybės ir naujų gamybos standartų (nes daugelis saugumo ir higienos sistemų ekonomiškai atsiperka tik nuo tam tikro gamybos operacijų dydžio).

Būtų natūralu teigti, kad Lietuvos maisto pramonėje kapitalo koncentracija yra per maža, kad patys rinkos dalyviai galėtų sėkmingai įdiegti naujas gamybos, pakavimo, gamtos apsaugos ir kitas technologijas bei kokybės standartus. Todėl valstybės parama yra tikrai reikalinga bent jau trumpalaikiam maisto pramonės pertvarkymui. Tuo tarpu tokios paramos (ir paties pertvarkymo) ilgalaikė sėkmė priklausytų nuo teisingo paramos paskirstymo, remiantis klasterio strategijos požiūriu, apimančiu įvairias maisto produktų gamybos grandis.

6. Pramonės politika

Pagrindinis maisto pramonės politikos pasiūlymas yra kreipti dėmesį ne į atskirus produktų sektorius, bet plėtoti integruotą maisto produktų gamybos klasterį. Žingsniai, siekiant šio tikslo, būtų:

- Vietinės konkurencijos skatinimas;
- Investicijoms palankios aplinkos kūrimas;
- Kokybiškos ir konkurencingos vietinės žaliavos tiekimo skatinimas;
- Pagalbinių pramonės šakų (pakavimo, įrangos ir t.t.) plėtotė;
- Vietinės maisto produktų paklausos skatinimas;
- Parama specializuotoms mokymo ir mokslinių tyrimų įstaigoms.

Bendras šios politikos tikslas yra išugdyti rinkos dalyvius, gamybos efektyvumu, produktų kokybe ir naujovių taikymo pajėgumu konkurencingus tarptautinėje perspektyvoje. To siekdami, rinkos dalyviai turėtų:

- Pritaikyti naujas gamybos technologijas;
- Didinti įmonių gamybos apimtis taikant jungimosi strategiją;
- Užtikrinti saugumo ir higienos standartus;
- Mokyti vartotojus, pateikdami tinkamą informaciją apie maisto produktus.